

Boekbespreking

Haagse jaren

De politieke memoires van Ruud Lubbers

Auteur: Theo Brinkel

door Jean Penders

In dit boek is vooral Lubbers zelf is aan het woord. Over zijn ervaringen, overtuigingen en twijfels. Gebaseerd op eenentwintig uitvoerige gesprekken tussen de premier in zijn laatste regeringsperiode en de historicus Theo Brinkel. De publicatie was voorzien in 1995, maar Lubbers besloot na commentaren op het manuscript, de uitgave op te schorten. De leiding van de partij was daarbij niet betrokken.

Bij de afscheidsdienst op 20 februari 2018 in de kathedraal van Rotterdam stelde premier Rutte dat Ruud Lubbers de samenleving veranderd had. Hij had Nederland uit de crisis van de tachtiger jaren geleid en het zelfbewustzijn teruggegeven. Tevens had hij groot respect in Europa en daarbuiten verworven als probleemoplosser, ten voordele van ons land.

DE OPMAAT

Lubbers kende veel typering: filosofisch ingesteld, sociaalchristelijk, belezen, een doener, maar ook wollig. Zijn meest positieve stempel, vooral als minister-president, was no nonsens persoon. Op den duur kon hij zich daar minder goed in vinden. Straks meer hierover.

Hij groeide op in een gedegen katholiek gezin, een eiland in het burgerlijk liberale en socialistische Rotterdam. Het geloof speelde een belangrijke rol in zijn leven. Hij vond – zijn eigen woorden – kracht in gebed en godsgeloof. Dat werd ontwikkeld op het gymnasium van het Nijmeegse Jezüetencollege Canisius. Een prima school met een “voorlijk” klimaat, open voor de grote veranderingen die zich aandienen en noodzakelijk waren voor maatschappij en kerk. Het geloof heeft voor hem iets dynamiserends; mensen zijn samen op weg in een veranderende wereld; christendemocratie kan niet conservatief zijn. Hij miste wel in zijn middelbare schooltijd aandacht voor economie en ging dat vak dus studeren in Rotterdam. Binnen vijf jaar cum laude afgestudeerd bij Prof. Witteveen, de latere minister van Financiën; tweeëntwintig jaar oud.

Rond die tijd leerde hij zijn vrouw Ria kennen; zijn trouwden in 1962 in een periode dat hun beider vaders overleden. Ruud gaat zijn broer Rob helpen in het bedrijf van hun vader, Hollandia Kloos, als directiesecretaris. Daarnaast wordt hij ook op andere terreinen actief. Bij de Katholieke Jonge Werkgeversvereniging en, na de fusie met de protestants club, als voorzitter van de Christelijke Jonge Werkgevers. Het leidt naar andere verbredingen: de Stichting Maatschappij en Onderneming, gelieerd aan het VNO. Hij krijgt contacten met bv. vakbondsman Arie Groenevelt. Er volgen internationale contacten: Uniapac de internationale katholieke werkgevers.

Marga Klompé strikt hem voor de bisschoppelijke adviescommissie ‘Justitia et Pax’. Het leidt tot een jarenlange vriendschap. Marga was een exponent van de overgang van de sterk door de overheid opgebouwde verzorgingsstaat naar de verantwoordelijke samenleving. Maar zij zag weinig heil in een CDA waarin de KVP zou moeten samengaan met ARP en CHU. Lubbers wordt lid van de werkgroep van christen-radicalen maar volgt hen niet in hun afsplitsing van de KVP. En plotseling is daar dan het telefoontje van KVP-leider Frans Andriessen of hij minister van Economische Zaken wil worden in het kabinet-den Uyl. Wie hadden hem aanbevolen? Arie Groenevelt, Hans van Mierlo, Jan Pronk?

OPBOUW IN DRIESLAG

De memoires zijn opgebouwd als een drieslag: vakman, CDA-man, man van het land. Ofwel: Economische Zaken, Fractievoorzitter CDA, Minister-President.

1. ECONOMISCHE ZAKEN (VAKMAN)

Hij begint zeer gemotiveerd als minister, gericht op verandering, met geloof in de maakbaarheid van de samenleving. Maar dan niet op basis van de almacht van de staat, de overheid. Verandering is niet hetzelfde als links. Verandering gedijt het best in een samenwerking van burgers, maatschappelijke groeperingen en bedrijfsleven. Hij heeft een goede band met Dries van Agt, vicepremier onder de Uyl, en met Frans Andriessen. Het CDA-trio komt op den duur in botsing met den Uyl en de PvdA. Het stoort zich aan het gedram van die kant. De PvdA wil doordrukken en de christendemocratische ministers worden geacht de linkse kabinetsmeerderheid te steunen. De arrogantie van links

Lubbers beleeft wel glorieuze momenten ten tijde van de Arabische olieboycot na de oorlog in 1973 tussen Israël en zijn burens Egypte en Syrië. Nederland steunt Israël en houdt dat vol. De boycot wordt opgevangen door een energiek beleid van Lubbers van besparing op het verbruik van olie, benzine en stroom door o.m. het sluiten van de gordijnen, het lager stellen van de centrale verwarming, autoloze zondagen en het aanleggen van reserves. De boycotlanden erkennen na enkele maanden de vastberadenheid van Nederland en blazen de blokkade af. In linkse kring wordt zuinig aangekeken tegen de gestegen populariteit van Lubbers.

De Kamerverkiezingen van mei 1977 leveren een daverend resultaat op voor de PvdA (53 zetels) en een niet overdreven bevredigende opbrengst (49 zetels) voor de eerste gezamenlijke CDA-lijst van KVP, ARP en CHU. Een tweede kabinet-den Uyl ligt voor de hand. Van de PvdA mogen niet van Agt en Andriessen tezamen in het kabinet. Het CDA accepteert deze blokkade niet en den Uyl ziet zijn formatie mislukken.

Het komt tot een kabinet CDA/VVD met van Agt als premier. De CDA-fractie is opgelucht, maar het kabinet steunt slechts op 77 zetels. 11 fractieleden (10 ARP, 1 KVP) stemmen tegen het regeerakkoord maar steunen wel het kabinet. Dat zijn de loyalisten, een term van Van Agt. Na het tussentijds aftreden van Wim Aantjes wordt Lubbers de nieuwe CDA-fractievoorzitter.

2. CDA-FRACTIEVOORZITTER IN DE TK

Ruud Lubbers staat als fractievoorzitter in de Tweede Kamer voor twee grote taken:

- het kabinet overeind houden en
- de totstandkoming van het CDA bevorderen.

Op beide punten vormen de loyalisten een stevig probleem voor de fractieleiding. ARP-ers zijn vaak zeer de moeite waard. Maar discussiëren met hen is niet eenvoudig. Zij gaan uit van principes, geloofspunten, absolute waarden. Het had gemakkelijk tot een of meer breuken in de fractie kunnen leiden. Maar dat gebeurde niet. Bouke Beumer is loyalist maar als lijsttrekker voor het CDA bij de Europese verkiezingen in 1979 loopt hij de benen onder zijn lijf uit en scoort hij tien zetels, van de voor Nederland bestemde vijftientig, in het Europees Parlement. Die verkiezingsuitslag duidt erop dat het iets wordt met het CDA.

Het kabinet-Van Agt komt vaak in zwaar weer. In de begroting voor 1979, de eerste van minister Frans Andriessen, is verwerkt Bestek '81, dat beoogt de jaarlijkse stijging van de collectieve uitgaven in het nationaal inkomen van 1% terug te brengen tot – nog steeds een stijging – 0,6 á 0,7%. Het plan komt aan als een schok. Men is niet gewend om kritisch te kijken naar overheidsuitgaven. Ook het kabinet zelf loopt niet over van ferme bezuinigers. Minister Albeda (Sociale Zaken) stribbelt voortdurend tegen. Minister Pais (Onderwijs) is al bezig zijn begroting te overschrijden. Andriessen komt in het nauw, met name in de Tweede Kamer. Op 20 februari 1979 treedt hij af. Zal de VVD hem volgen? Dan valt het kabinet. Maar VVD-leider en vicepremier Wiegel telt zijn knopen en zegeningen en blijft zitten.

Naast de financiële perikelen, die zich afspelen in zwaar sociaaleconomisch weer, is er een reeks lastige kwesties die verdeeldheid zaaiden in het kabinet, tussen fracties en binnen de CDA-fractie. E0en greep kwesties. Eenzijdige Nederlandse olieboycot van het Zuid-Afrikaanse apartheidsbewind. Als zinloos afgewezen door de regering. PvdA-motie van afkeuring verworpen. Plaatsing van Amerikaanse middellange-afstand kernraketten als antwoord op Russische ss-20-raketten die doelen in West-Europa konden raken. Heftige debatten binnen het CDA over het kernwapenvraagstuk. De fractie verdeeld tussen voor- en tegenstanders van plaatsing. Een Nederlandse beslissing werd uitgesteld afhankelijk van onderhandelingen tussen Amerika de Sovjet-Unie. Met één stem meerderheid wordt een wetsontwerp over abortus van de ministers de

Ruiter (CDA) en Ginjaar (VVD) door de Tweede Kamer aanvaard waarbij een beslissing over een afbreking van zwangerschap een zaak is van vrouw en arts tezamen. Er moet een bezinningstijd van vijf dagen in acht worden genomen voor een ingreep kan plaatsvinden. Abortus alleen niet strafbaar bij een vrucht jonger dan dertien weken. Bij niet voldoen aan deze regels blijft abortus een misdrijf.

Het kabinet-Van Agt haalt de eindstreep. Bij de verkiezingen van 1981 komt de coalitie CDA-VVD tot 74 zetels. Geen slecht resultaat maar onvoldoende om door te kunnen regeren. De PvdA wordt afgestraft met 9 zetels verlies. D66 komt op 17 zetels. De formatie kruipt naar een kabinet CDA,PvdA,D66 en speelt zich af tegen een sombere achtergrond. Van Agt heeft geen trek in een samenwerking met den Uyl. De economische crisis breekt door. Bijna 500.000 werklozen, een recordaantal faillissementen. De PvdA blijft in het oude spoor met een actief beleid van het scheppen van banen. De anderen leggen prioriteiten bij de sanering van de overheidsfinanciën en de terugdringing van het financieringstekort. Van Agt-II gaat stervend van start. Bij de Statenverkiezingen van 1982 leidt de PvdA opnieuw een stevig verlies. De PvdA-ministers stappen op. CDA en D66 vormen een interim-kabinet Van Agt-III; nieuwe Kamerverkiezingen brengen CDA en VVD samen 81 zetels en dus kan de oude coalitie terugkeren. Van Agt gaf te kennen niet meer door te willen gaan. Na intern beraad komt naar voren dat Ruud Lubbers de eerste kandidaat is voor het leiderschap van de partij. Hij benadert de zaak "vanuit een positieve grondhouding".

3. MINISTER PRESIDENT: KABINETTEN LUBBERS I, II en III

Bij de regeringsverklaring van zijn eerste kabinet stelt Lubbers dat Nederland in de winter is terechtgekomen. Ter tafel ligt een strak en gedetailleerd regeerakkoord. Hoofdpunten zijn : het financieringstekort moet stevig naar beneden en de belasting- en premiedruk mag niet stijgen. Daaraan wordt alles getoetst. Het kabinet krijgt steun van een Centraal Akkoord gesloten tussen werkgeversvoorzitter Chris van Veen en vakbondsleider Wim Kok, gericht op loonmatiging en daarmee het openen van mogelijkheden voor het bedrijfsleven om werkgelegenheid te scheppen. De nadruk ligt op het versterken van de aanbodzijde van de economie en niet op het kunstmatig creëren van arbeidsplaatsen. Het beleid is hard. Ambtenarensalarissen gaan met 3% omlaag. Prime Minister Thatcher jubelt en noemt Lubbers "Ruud shock". Maar de populariteit van het kabinet zakt snel en de werkloosheid stijgt. Er is ook ander nieuws: Renate Rubinstein schrijft in Vrij Nederland dat zij op Lubbers gaat stemmen wegens zijn moed. De ministers zijn solidair, de coalitie staat stevig; de CDA en VVD vormen steunpilaren. De premier werkt prima samen met CDA-fractievoorzitter Bert de Vries.

Nog steeds ligt het probleem van de plaatsing van nucleaire kruisraketten op tafel. Een besluit wordt urgent. De Tweede Kamer schaart zich achter het zgn. 1-junibesluit (uitgedokterd door Lubbers en van den Broek). Als er geen akkoord zou komen tussen Washington en Moskou en als op 1 november 1985 het aantal SS-20-raketten groter zou zijn dan de 378 die per 1 juni 1984 al waren opgesteld, zou Nederland 48 kruisraketten plaatsen. Tegen de fatale datum heeft de Sovet-Unie 414 raketten geplaatst. Causa finita! De impact van het positieve plaatsingsbesluit is enorm. Internationaal, maar ook nationaal. Zoals eerder vermeld, bij de Europese verkiezingen vlak na het Kamerdebat over het 1-junibesluit, haalt het CDA 30 procent van de stemmen. De vastberadenheid inzake de kruisraketten wordt direct in kiezerssteun vertaald. Daarna komt ook bij de mensen het gevoel dat het eindelijk beter gaat. Oktober 1985 wordt Ruud Lubbers lijsttrekker voor de Kamerverkiezingen van 1986. Met de leuze "*Laat Lubbers zijn karwei afmaken*".

Wat heeft het karwei tot dusver omvat?

Herstel werkgelegenheid, doorbreken van pessimisme, kernwapenvraagstuk beslist, groei van de eenheid in het CDA met een inhoudelijk verhaal. Meer mensen raken ervan overtuigd dat het goed is voor het land "als die Lubbers doorgaat". Op 21 mei 1986 scoort het CDA 54 zetels. Partner VVD zakt naar 27 zetels.

Er komt een tweede kabinet-Lubbers. Bij het CDA deed Bert de Vries de onderhandelingen. Het is een andere De Vries. Zelfverzekerder. Hij introduceert zijn Bert-norm. De collectieve uitgaven moeten niet minder worden dan 60 procent van het nationaal inkomen. Ruding is het daar niet mee eens. Maar de Vries volgt hem niet meer automatisch. Ook de fractie brengt minder discipline op dan voorheen. Men wordt moe van het bezuinigen. Ruding heeft wel een punt wanneer hij wijst op de dramatische terugval in aardgasinkomsten. De uitgaven gaan omlaag maar toch stijgt het financieringstekort weer. Het gaat beter maar wel stroef. Is het lek echt boven?

Lubbers zelf wil ook koerswijzigingen. Het no-nonsense image is hem iets te schraal. Er moet een agenda voor de toekomst opgesteld worden. Daartoe behoort zeker een nationaal milieubeleidsplan. De nieuwe minister voor Milieu, Ed Nijpels, steekt daar veel energie in. Lubbers doet inspiratie op bij Marga Klompé wanneer hij het CDA wil stimuleren de leiding te nemen bij het maken van de omslag van de verzorgingsstaat naar de verantwoordelijke samenleving. Niet alleen maar staat en overheid, ook de mensen, de burgers, de verbanden, de kerken, de maatschappelijke organisaties. Het vraagt om decentralisatie, deregulering en privatisering. Het komt moeilijk van de grond. Het kabinet is weinig effectief. Het concept verantwoordelijke samenleving blijft voornamelijk een baby van het CDA als partij. Dat zit aan de top qua kracht van ideeën. De doorwerking naar de fractie is echter niet op orde. Bij de VVD zijn er ook wrijvingen. Nieuwe Kamerleden als Linschoten en de Grave zijn geïrriteerd over de soepele dominantie van het CDA, die van hen ook het stempel van arrogantie krijgt. Minister Korthals Altes ergert zich aan het gedrag van de eigen VVD-fractie.

Lubbers-II zal niet de volledige rit uitzitten. Het verliest de CDA-staatssecretarissen Brokx en van der Linden. De eerste wegens de uitkomsten van een parlementaire enquête over bouwsubsidies; René van der Linden over de bevindingen van een andere parlementaire enquête waarom de komst van een niet te vervalsen paspoort was mislukt. Het initiatief tot aftreden ging in beide gevallen uit van fractievoorzitter Bert de Vries. Tikkeltje merkwaardig. Er zijn aangeklaagden en er is een beslissende instantie – de Kamer; wat doet een fractievoorzitter daarbij op het voorplan?

Wat leidde uiteindelijk tot de val van het kabinet?

Een verschil van mening over de financiering van het milieubeleidsplan. Het kabinet vond dekking in het afschaffen van het reiskostenforfait, een aftrekpost van de kosten van het autorijden naar en van het werk, en in het verhogen van de accijnzen op benzine, lpg en diesel. De VVD was en bleef hier mordicus tegen: de kosten van het milieubeleidsplan werden volgens haar eenzijdig bij de automobilist neergelegd. Dat was het einde van Lubbers-II. Wij schrijven 2 mei 1989.

De verkiezingen van 6 september 1989 brachten het CDA opnieuw 54 zetels en dus geen verdere aanwas. Een beetje teleurstellend. Mede gezien de puinhoop in de ontredde VVD. In een kabinet CDA-PvdA-D66 zouden de zetels van het CDA minder tellen dan de 61 van de twee andere partijen samen. Bovendien lag D66 slecht bij het CDA. Van Mierlo werd buiten de formatie gemanoeuvreerd en was daarover meer boos op Kok dan op Lubbers. Nu den Uyl niet meer van de partij was had de formatie CDA-PvdA een positief verloop. Bert de Vries werd minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en als CDA-fractievoorzitter afgelost door Elco Brinkman. Lubbers schoof opnieuw de agenda van de toekomst naar voren: sociale vernieuwing, de overbelaste democratie en een nieuw stelsel van gezondheidszorg. Er werd veel gestudeerd en gerapporteerd met wederom niet veel rendement. Bij zaken als decentralisatie bleek de PvdA vooral bestuurlijk te denken terwijl het CDA de nadruk legde op een functionele aanpak via organisaties van de burgers zelf. In 1991 wordt het kabinet weer geplaagd door een stevige recessie. In februari 1991 presenteert het kabinet een "Tussenbalans" met bezuinigingen en lastenverzwaringen van ruim 17 miljard gulden. De benzineprijs gaat omhoog met het "kwartje van Kok". Bij Statenverkiezingen zou de PvdA terugvallen van 49 naar 30 Kamerzetels. "The party is over". Er dreigen 1.000.000 mensen in de WAO terecht te komen. Het kabinet, inclusief de PvdA, komt met een zeer drastisch WAO-ingreepplan. Inmiddels is de PvdA teruggevallen tot 21 Kamerzetels. De coalitie houdt vol. Een gevoelig punt bij de WAO is wat te doen bij bezuinigingen met bestaande gevallen. Die worden ook getroffen. Nieuw verzet, nieuw oproer bij de PvdA. Het CDA hield zich afzijdig tot dusver, maar nu begint de fractie te morren tegen de eigen ministers. Al eerder was Elco Brinkman door Lubbers en het partijbestuur naar voren geschoven als de lijsttrekker voor de verkiezingen van 1994. Nu produceert fractievoorzitter een breed uitgemeten portret met als motto "Brinkman for prime minister". De impliciete boodschap is: valt het kabinet dan heeft het CDA een opvolger paraat.

De bestaande gevallen zweven als onheilsboden boven de politieke arena. De PvdA wil ze ontzien, het CDA houdt vast aan het akkoord. Kok houdt zich afzijdig. De impasse is totaal. Er wordt een vrije kwestie van gemaakt. En als de PvdA een eventueel akkoord CDA-VVD afwijst dan is die partij schuldig aan de crisis. En weer wordt er onderhandeld. Het geduld van het CDA is op. Een eventueel compromis CDA-PvdA wordt door het CDA verbonden met de vertrouwenskwestie uit te spreken door minister de Vries. Een inmiddels bereikt akkoord CDA-VVD wordt door het CDA terzijde geschoven. Eind goed, al goed? Het CDA-PvdA-akkoord wordt gezien als een nederlaag voor Brinkman. Een minderheid in de CDA-fractie wilde crisis en kreeg die niet. Een meerderheid

die geen crisis wilde voelt zich bekocht omdat haar voorzitter Brinkman fors beschadigd is. Dit is het verhaal van het Bami-akkoord, naar het gerecht dat op de beslissende avond bij de Chinees in Bergschenhoek werd afgehaald en ten huize van de Vries genuttigd werd.

Het Bami-akkoord kan beschouwd worden als het startpunt van wat later de geschiedenis zal ingaan als het CDA-rampjaar 1993. Op 8 maart werd Elco Brinkman door het partijbestuur voorlopig aangewezen als nieuwe lijsttrekker. Dat gebeurde overhaast, ook om opkomende discussie over de geschiktheid van Elco als lijsttrekker de kop in te drukken. Maar er deed zich een ander verschijnsel voor. Brinkman begon zich sterker te profileren en dat kreeg het stempel van afstand nemen van Lubbers. Er kwamen waarschuwingen van oude rotten als Schmelzer, Biesheuvel en Udink dat de nieuwe leidsman het kabinetsbeleid in de komende verkiezingsstrijd ten volle moest verdedigen en continuïteit moest uitstralen in plaats van kritiek. Het CDA verloor zijn imago als geolieerde machine. Bij de presentatie van het ontwerpverkiezingsprogramma eind augustus 1993, viel het woord "waterscheiding". Dat lijkt op een afscheid nemen van het kabinetsbeleid. Het genadeschot valt tijdens het partijcongres van eind januari 1994 wanneer het punt aan de orde komt dat soms lonen noch uitkeringen zouden stijgen. "Is de AOW een uitkering?" vroeg een journalist. Het antwoord was bevestigend. Enorme verontwaardiging: Het CDA komt aan de AOW! De partij komt later hierop terug. Te laat, het kwaad is geschied. De vrije val in de peilingen is ingezet: Het CDA verliest 20 zetels; het eerste paarse kabinet (PvdA-VVD-D66) treedt aan.

INTERNATIONAAL

Ik heb weinig vermeld over het Europees en veiligheidsbeleid van Lubbers. Er zijn twee hoogtepunten: de oplossing van de jarenlange strijd over het plaatsen van nucleaire kruisvluchtwapens en de totstandkoming van het Verdrag van Maastricht met de Europese Unie en de euro. En één dieptepunt: geen Voorzitter van de Europese Commissie. Deze episodes speelden zich af tegen een enerzijds glorieuze achtergrond: de ineenstorting van het communisme en de Sovjet-Unie, de hereniging van Duitsland, de vrijmaking van Midden- en Oost-Europa-Europa en de uitbouw en uitbreiding van de Europese integratie en samenwerking. En anderzijds de bittere oorlogen en strijd bij het uiteenvallen van Joegoslavië in zeven staten.

TOCH GEEN VOORZITTER

Waarom werd Ruud Lubbers geen Voorzitter van de Europese Commissie?

Alles overziende kan ik maar tot één conclusie komen. Helmut Kohl, de Bondskanselier van Duitsland, was er tegen. De twee christendemocraten hadden aanvankelijk een prima verstandhouding. Er was een eerste botsing over de zetel van de nieuw te stichten Europese Centrale Bank. Lubbers wil die graag gevestigd zien in Amsterdam. Kohl gaat voor Frankfurt waar reeds de Deutsche Bundesbank present is. Als compromis suggereert Lubbers nog Bonn, voorheen de hoofdstad van de Bondsrepubliek. Dat zit er niet in. Een tweede botsing was ernstiger. Lubbers was zonder meer een voorstander van de Duitse eenheid; in tegenstelling tot Margaret Thatcher terwijl men ook kan twijfelen aan het enthousiasme van François Mitterrand. Maar Nederland vond het wel belangrijk dat Kohl onomwonden zou stellen dat er niet gemorreld moest worden aan de grenzen; duidelijker gezegd dat de Oder-Neisse de grens zou blijven tussen het verenigde Duitsland en Polen. Aanvankelijk was Kohl op dit punt enigszins terughoudend. Hij was vooral teleurgesteld over Lubbers op dit punt tijdens een Europese Top in Straatsburg. Anyhow, na de verkiezingsnederlaag in Nederland was er in het Griekse Korfoe weinig meer te winnen.

Een lezenswaardig boek, zeker voor politici die de jaren '70, '80 en '90 intensief hebben meegemaakt!